SURXONDARYO VILOYATI EKSPORTINING GEOGRAFIK DIVERSIFIKATSIYASI VA XALQARO BOZORLAR BILAN INTEGRATSIYALASHUV DARAJASI

Mirzayeva Ro‘zigul Azamat qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, bakalavriat, 3-bosqich talabasi

E-mail: sevinchmirzayeva3@gmail.com

Tel.: +998 50 071-56-00

Annotatsiya. Ushbu maqolada Surxondaryo viloyatining tashqi savdo salohiyati, xususan, eksportining geografik diversifikatsiyasi va xalqaro bozorlar ***bilan integratsiyalashuv jarayonlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda viloyatning 2026-2026 yillardagi statistik ko'rsatkichlari, asosiy savdo hamkorlari va eksport*** tarkibidagi o'zgarishlar o'rganilgan. Surxondaryo viloyati o'zining strategik geografik o'rni va agrar-sanoat salohiyati bilan O'zbekiston iqtisodiyotida muhim o'rin tutadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, viloyat eksporti an'anaviy MDH bozorlaridan tashqari, Janubiy Osiyo, Yaqin Sharq va Yevropa Ittifoqi mamlakatlariga ham kengayib bormoqda.

Kalit so'zlar:eksport diversifikatsiyasi, Surxondaryo, tashqi savdo, integratsiya, xalqaro bozorlar, HHI indeksi, agrar eksport, raqobatbardoshlik, logistika, iqtisodiy o'sish

Аннотация.В данной статье анализируется внешнеторговый потенциал Сурхандарьинской области, в частности, процессы географической диверсификации экспорта и уровень интеграции с международными рынками. В исследовании изучены статистические показатели области за ***2026-2026 годы, основные торговые партнеры и изменения в структуре*** экспорта. Сурхандарьинская область занимает важное место в экономике Узбекистана благодаря своему стратегическому географическому положению и аграрно-промышленному потенциалу. Анализ показывает, что экспорт

региона расширяется за пределы традиционных рынков СНГ в страны Южной Азии, Ближнего Востока и Европейского Союза.

Ключевые слова: диверсификация экспорта, Сурхандарьинская область, внешняя торговля, интеграция, международные рынки, индекс HHI, аграрный экспорт, конкурентоспособность, логистика

Abstract. This article analyzes the foreign trade potential of the Surkhandarya region, specifically focusing on the processes of geographical diversification of exports and the level of integration with international markets. The study examines the region's statistical indicators for 2023-2024, its main trading partners, and shifts in the export structure. Surkhandarya region holds a significant position in Uzbekistan's economy due to its strategic geographic location and agro-industrial potential. Analysis reveals that the region's exports are expanding beyond traditional CIS markets into South Asia, the Middle East, and European Union countries.

Keywords: export diversification, Surkhandarya, foreign trade, integration, international markets, HHI index, agricultural export, competitiveness, logistics, economic growth

Kirish. Global iqtisodiyotda davlatlar va mintaqalarning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda tashqi savdo aloqalari hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bugungi kunda O'zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiya qilish va eksport salohiyatini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, hududlarning tashqi iqtisodiy faoliyatini rivojlantirish, mahsulotlar va bozorlar geografiyasini diversifikatsiya qilish milliy iqtisodiyotning tashqi shoklarga chidamliligini oshiradi. Surxondaryo viloyati o'zining janubiy darvoza sifatidagi maqomi, boy tabiiy resurslari va qishloq xo'jaligi mahsulotlari bilan respublika eksportida o'ziga xos o'ringa ega. [1; 12 b].

Viloyatning Afg'oniston, Tojikiston va Turkmaniston bilan chegaradoshligi uning tranzit va logistika imkoniyatlarini kengaytiradi. So'nggi yillarda amalga

oshirilayotgan islohotlar natijasida viloyatda eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarish quvvatlari sezilarli darajada oshdi. Biroq, eksportning muayyan bir necha bozorga (masalan, Rossiya va Afg'onistonga) bog'lanib qolishi iqtisodiy xavflarni keltirib chiqaradi. Shuning uchun, Surxondaryo viloyati eksportining geografik tarkibini o'zgartirish va yangi xalqaro bozorlarga chiqish dolzarb masalaga aylangan. [4; 88 b].

Surxondaryo viloyatining iqtisodiy rivojlanish strategiyasida tashqi bozorlar bilan integratsiyalashuv darajasini oshirish muhim o'rin tutadi. Bu nafaqat tovar ayirboshlash hajmini ko'paytirish, balki yuqori qo'shilgan qiymatga ega sanoat mahsulotlari ulushini oshirishni ham nazarda tutadi. Viloyatda Termiz xalqaro savdo markazi kabi yirik loyihalarning ishga tushirilishi bu boradagi harakatlarning amaliy ifodasidir. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2024 yilning dastlabki sakkiz oyida viloyatning tashqi savdo aylanmasi 34,4 foizga o'sib, 279,8 mln AQSH dollarini tashkil etgan. [7; 5 b].

Ushbu tadqiqotning maqsadi Surxondaryo viloyati eksportining geografik diversifikatsiyasi hozirgi holatini tahlil qilish, asosiy tendensiyalarni aniqlash va xalqaro bozorlar bilan integratsiyalashuvni chuqurlashtirish yo'llarini ko'rsatib berishdan iborat. Shuningdek, tadqiqotda eksport tarkibini diversifikatsiya qilish orqali mintaqaviy YaIM o'sishini ta'minlash mexanizmlari ko'rib chiqiladi. Mazkur masala nafaqat mintaqaviy, balki respublika darajasidagi iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash uchun ham muhimdir. [12; 43 b].

Kirish qismining yakunida shuni ta'kidlash lozimki, geografik diversifikatsiya deganda faqat yangi davlatlarni qamrab olish emas, balki mavjud hamkorlar bilan savdo aloqalarini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish ham tushuniladi. Surxondaryo viloyati misolida bu jarayon qanchalik muvaffaqiyatli kechayotganini tushunish uchun chuqur iqtisodiy va statistik tahlil talab etiladi. Tadqiqot davomida viloyat eksportining geografik konsentratsiyasi darajasi va uning dinamikasi o'rganiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Eksport diversifikatsiyasi va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik ko'plab xalqaro va mahalliy iqtisodchilar tomonidan tadqiq etilgan. Masalan, A. Smith va D. Ricardo kabi klassik iqtisodchilar xalqaro ixtisoslashuv va qiyosiy ustunlik nazariyalarini ilgari surgan bo'lsalar, zamonaviy tadqiqotchilar (Hausmann va Klinger) diversifikatsiyani mahsulot maydoni (product space) orqali tahlil qilishgan. [9; 22 b]. O'zbekiston sharoitida hududiy eksport salohiyatini oshirish masalalari B. Berkinov, Sh. Mustafakulov va boshqa olimlar tomonidan o'rganilgan. Ularning fikricha, hududiy eksportni rivojlantirishda infratuzilma va logistika xarajatlarini kamaytirish eng muhim omil hisoblanadi. [14; 112 b].

Surxondaryo viloyatining iqtisodiy salohiyati va tashqi iqtisodiy faoliyati bo'yicha tadqiqot olib borgan olimlar mintaqaning agrar sektorga ixtisoslashganini va bu eksportning o'zgaruvchanligini oshirishini ta'kidlaydilar. S. Sapaev o'zining tadqiqotida O'zbekiston eksport geografiyasini tahlil qilar ekan, Janubiy Osiyo bozorlariga chiqish Surxondaryo kabi chegaradosh viloyatlar uchun eng istiqbolli yo'nalish ekanligini isbotlagan. [10; 45 b]. Shuningdek, xalqaro moliya institutlarining hisobotlarida O'zbekistonning tranzit imkoniyatlaridan foydalanish va Markaziy Osiyodagi integratsiya jarayonlarining mintaqaviy eksportga ta'siri yuqori baholangan. Shunday bo'lsa-da, Surxondaryo viloyati kesimida geografik diversifikatsiya darajasini matematik modellar yordamida baholash yetarlicha o'rganilmagan.

Metodologiya. Tadqiqotda iqtisodiy-statistik tahlil, qiyosiy baholash, induksiya va deduksiya hamda ekonometrik modellashtirish usullaridan foydalanildi. Asosiy ma'lumotlar manbai sifatida O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasining 2022-2024 yillardagi rasmiy hisobotlari va "Review.uz" tahliliy materiallari olindi. [3; 10 b]. Ma'lumotlarni qayta ishlashda viloyatning tashqi savdo aylanmasi dinamikasi va eksport tarkibidagi tovar guruhlari bo'yicha taqsimot ko'rib chiqildi.

Eksportning geografik diversifikatsiyasini baholash uchun Herfindahl-Hirschman indeksi (HHI) qo'llanildi. Ushbu indeks eksport qilinadigan bozorlardagi ulushlarning kvadratlari yig'indisi sifatida hisoblanadi (HHI = Σ si^2). Indeks qiymati 1 ga yaqin bo'lishi eksportning bir necha mamlakatga kuchli konsentratsiyalashganini, 0 ga yaqin bo'lishi esa yuqori diversifikatsiya darajasini anglatadi. [11; 56 b]. Shuningdek, o'sish sur'atlari va bozor ulushlari tahlili orqali asosiy drayver bozorlar aniqlandi.

Integratsiyalashuv darajasini baholashda savdo aloqalari o'rnatilgan mamlakatlar soni va ularning mintaqalar bo'yicha taqsimoti tahlil qilindi. Tadqiqotda asosan tovarlar eksportiga e'tibor qaratildi, xizmatlar eksporti esa umumiy tarkibiy qism sifatida ko'rildi. Tahlil natijalari asosida viloyat eksportining barqarorligini oshirish bo'yicha prognozlar ishlab chiqildi.

Tahlil va natija. Surxondaryo viloyatining tashqi savdo faoliyati so'nggi yillarda jadal rivojlanmoqda. 2025 yilning yanvar-avgust oylari holatiga ko'ra, viloyatning tashqi savdo aylanmasi (TSA) 279,8 mln AQSH dollarini tashkil etib, o'tgan yilning mos davriga nisbatan 34,4 foizga o'sgan. [1; 3 b]. Bu o'sishda eksport hajmining 36,8 foizga oshgani (182,8 mln dollar) asosiy omil bo'ldi. Viloyat bugungi kunda jahonning 65 dan ortiq mamlakati bilan savdo aloqalarini amalga oshirib kelmoqda. Bu ko'rsatkich 2022 yilda 55 tani tashkil etgan edi, bu esa geografik qamrovning kengayib borayotganidan dalolat beradi.

Viloyat eksportining geografik tarkibini tahlil qilganimizda, Rossiya va Pokiston asosiy savdo hamkorlari sifatida namoyon bo'lmoqda. Quyidagi jadvalda Surxondaryo viloyati eksportining asosiy yo'nalishlari bo'yicha taqsimoti keltirilgan.

1-jadval.

Surxondaryo viloyati eksportining geografik tarkibi (2025 yil yanvar-avgust holatiga)

Davlatlar nomi	**Eksport hajmi (ming AQSH doll.)**	**Ulushi (%)**	**O'sish sur'ati (%)**
Rossiya Federatsiyasi	48075.8	26.3	142.5
Pokiston	29978.8	16.4	115.2
XXR (Xitoy)	25591.7	14.0	108.6
Turkiya	25043.3	13.7	154.1
Afg'oniston	15720.6	8.6	92.4
Qozog'iston	11516.3	6.3	104.5
Germaniya	7860.3	4.3	128.9
Boshqalar	19011.0	10.4	110.2

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, Rossiya Surxondaryo eksportining 26,3 foizini egallab, yetakchi hamkor bo'lib qolmoqda. Pokiston va Turkiya bilan savdo aloqalarining o'sish sur'atlari juda yuqori (mos ravishda 115,2% va 154,1%). Bu viloyat eksportining Janubiy Osiyo va Yaqin Sharq yo'nalishida diversifikatsiyalanayotganini ko'rsatadi. Shunisi e'tiborliki, Afg'onistonning ulushi o'tgan yillarga nisbatan birmuncha kamaygan (8,6%), bu esa viloyatning birgina bozorga bog'liqligi pasayayotganidan dalolat beradi. [7; 4 b].

Mahsulotlar tarkibi bo'yicha eksportning 44,7 foizini oziq-ovqat mahsulotlari (asosan meva-sabzavotlar, dukkakli ekinlar) tashkil etadi. Sanoat tovarlari va tayyor buyumlar ulushi esa 28,7 foizga yetgan. Eksport tarkibidagi bu o'zgarishlar viloyatning xalqaro bozorlarga integratsiyalashuv darajasini sifat jihatidan oshirmoqda.

Quyidagi rasmda viloyatning eksport oqimlari va strategik yo'nalishlari vizualizatsiya qilingan.

1-rasm. Surxondaryo viloyati eksport yo'nalishlarining mintaqaviy taqsimoti

Viloyatning xalqaro integratsiyalashuvini chuqurlashtirishda Germaniya (4,3%) va BAA kabi davlatlar bilan aloqalarning o'sishi muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, Yevropa Ittifoqining GSP+ tizimi doirasida Surxondaryoning to'qimachilik va quritilgan mevalari uchun yangi imkoniyatlar ochilmoqda. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, HHI indeksi bo'yicha geografik konsentratsiya 2022 yildagi 0.24 dan 2024 yilda 0.18 gacha pasaygan. Bu diversifikatsiya jarayonining ijobiy ekanligini matematik tasdiqlaydi. [10; 47 b].

Shunga qaramay, logistika xarajatlarining yuqoriligi va mahsulotlarni sertifikatlash masalalari hali ham asosiy to'siq bo'lib qolmoqda. Viloyat eksportining qariyb 40 foizi hali ham xomashyo yoki yarim tayyor mahsulot holida ekanligi qo'shilgan qiymat zanjirini kengaytirish zarurligini ko'rsatadi. 2025 yil uchun prognoz qilinayotgan 507,5 mln dollarlik eksport hajmiga erishish uchun diversifikatsiya sur'atlarini saqlab qolish lozim.

Muhokama. Surxondaryo viloyati eksporti tahlili shuni ko'rsatadiki, mintaqa tashqi savdo geografiyasida sezilarli siljishlar yuz bermoqda. Avvallari viloyat eksporti asosan qo'shni Afg'oniston va MDH davlatlari bilan cheklangan bo'lsa, hozirda Turkiya, Pokiston va Xitoyning ulushi jadal ortib bormoqda. Bu

holat viloyatning Janubiy Osiyo transport koridoriga (Termiz-Mozori-Sharif-Peshovar yo'nalishi) integratsiyalashuvi bilan bog'liq. Rossiya bozoridagi yuqori ulush (26,3%) esa meva-sabzavot mahsulotlariga bo'lgan an'anaviy talabning barqarorligini ko'rsatadi. [4; 89 b].

Biroq, diversifikatsiya jarayoni faqat yangi davlatlar bilan cheklanmasligi kerak. Muhokama qilinishi lozim bo'lgan asosiy masala – eksport mahsulotlarining raqobatbardoshligidir. Germaniya va boshqa Yevropa davlatlari ulushining kichikligi (4,3%) viloyat mahsulotlarining xalqaro sifat standartlariga (Global G.A.P, BRC) to'liq javob bermasligi yoki logistika zanjirining murakkabligi bilan tushuntirilishi mumkin. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, viloyatda eksport qiluvchi korxonalar soni ko'paygan bo'lsa-da, ularning aksariyati kichik va o'rta biznes vakillaridir. Ularga yirik bozorlarga chiqish uchun davlat tomonidan marketing va laboratoriya tekshiruvlari bo'yicha ko'mak zarur. [12; 45 b].

Shuningdek, Termiz xalqaro savdo markazining faoliyati Afg'oniston bilan savdoni yangi bosqichga olib chiqdi. Bu nafaqat eksport, balki reeksport imkoniyatlarini ham oshiradi. Integratsiyalashuv darajasini oshirish uchun viloyatda erkin iqtisodiy zonalarning (masalan, "Termiz" EIZ) rolini kuchaytirish lozim. Bu zonalar yuqori texnologiyali eksport mahsulotlarini ishlab chiqarish markaziga aylanishi kerak. Eksportning geografik tarkibida Janubi-Sharqiy Osiyo va Afrika bozorlarining deyarli yo'qligi kelajakda diversifikatsiya uchun katta zaxiralar mavjudligini bildiradi.

Xulosa. Surxondaryo viloyati eksportining geografik diversifikatsiyasi va xalqaro bozorlar bilan integratsiyalashuvi borasidagi tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

Birinchidan, viloyat eksportining geografik qamrovi kengayib, hamkor davlatlar soni 65 taga yetgan. Eksport hajmi 2024 yilning 8 oyida 36,8 foizga o'sib, 182,8 mln dollarni tashkil etdi. Rossiya, Pokiston va Turkiya asosiy strategik hamkorlar sifatida shakllandi.

Ikkinchidan, HHI indeksi ko'rsatkichining pasayishi (0.24 dan 0.18 ga) viloyat eksportining bir necha bozorga bog'liqligi kamayganini va diversifikatsiya jarayoni boshlanganini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi. Afg'oniston bozoriga bog'liqlikning kamayishi mintaqa iqtisodiy barqarorligi uchun ijobiy omildir.

Uchinchidan, eksport tarkibida agrar mahsulotlar (44,7%) yetakchilik qilsa-da, sanoat tovarlari ulushi ortib bormoqda. Germaniya kabi rivojlangan bozorlarga eksportning boshlanishi viloyatning xalqaro integratsiyasi yangi sifat bosqichiga ko'tarilayotganini ko'rsatadi.

To'rtinchidan, viloyat eksport salohiyatini yanada oshirish uchun logistika xarajatlarini subsidiyalash, mahsulotlarni xalqaro standartlar asosida sertifikatlash tizimini rivojlantirish va Janubiy Osiyo davlatlari bilan preferensial savdo bitimlaridan samarali foydalanish tavsiya etiladi. Shuningdek, "Termiz" xalqaro savdo markazi imkoniyatlaridan foydalangan holda viloyatni mintaqaviy logistika xabiga aylantirish lozim. [15; 204 b].

Umuman olganda, Surxondaryo viloyati eksportini diversifikatsiya qilish nafaqat mintaqaviy YaIMni oshiradi, balki O'zbekistonning jahon bozoridagi iqtisodiy o'rnini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-sonli 'O'zbekiston – 2030' strategiyasi to'g'risidagi Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. 'O'zbekiston Respublikasining tashqi savdo aylanmasi' tahliliy hisoboti, 2023-2024 yillar.
3. Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi. 'Viloyatning tashqi savdo ko'rsatkichlari' press-relizi, 2024.
4. Omonova A.O'., Turayev B.E. Surxondaryo viloyatining tovarlar tashqi savdo aylanmasini trend modellari orqali modellashtirish. Universal Publishings, 2024. [4; 88-90 b]

5. Mustafakulov Sh.I. Mintaqaning investitsion jozibadorligi. T.: 'Iqtisod-moliya', 2017.
6. Berkinov B.B. Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish strategiyasi. T.: 'Yangi asr avlodi', 2019.
7. Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi. 'Infografika: Surxondaryo viloyatining tashqi savdo aylanmasi', Review.uz, 2024.
8. Sultanova G.K. Opportunities to Diversify the Commodity and Geography of Uzbekistan's Exports. Russian Foreign Economic Journal, 2025.
9. Hausmann R., Klinger B. Structural transformation and patterns of comparative advantage in the product space. Harvard University, 2006.
10. Sapaev S.D. Diversifying Uzbekistan's export markets: The potential of South and Southeast Asian countries. Modern American Journals, 2025. [10; 45-50 b]
11. Hesse H. Export diversification and economic growth. World Bank Publications, 2009.
12. Eshpulatova H.B. Uzbekistan: Current state and main trends of export diversification. Web of Scientist, 2026. [12; 43-46 b]
13. Richard Pomfret. Prospects for Economic Growth Through Export Diversification. Central Asia Program, 2026.
14. Votinov A. Analysis of foreign trade and export potential. Moscow, 2021.
15. Socio-economic situation of the Republic of Uzbekistan. Foreign economic activity report. Stat.uz, 2024. [15; 202-205 b]